

התקלה הדוקטרינרית שנשמטה מהדיון הציבורי על עתיד צה"ל

מאת ד"ר חנן שי

מבט מבס"א, מס' 1,818, 15 בנובמבר 2020

תקציר: הוויכוח המתנהל לאחרונה בין האלופים בריק, גורן וידלין על מקום הכוח היבשתי והאווירי בצה"ל מתעלם מהמהפך הדוקטרינרי בעטיו התנוון הכוח היבשתי ואיבד בכורתו לזרוע האוויר. יוזמת הרמטכ"ל כוכבי להשיב לצה"ל את היכולת להשיג "ניצחון מהיר ומובהק" מהווה הודאה בכישלון ההרפתקה הדוקטרינרית שכפתה על ישראל התשה ארוכת שנים ממנה סובל בעיקר דרום המדינה.

מימיו הראשונים אימץ צה"ל דוקטרינת לחימה שנועדה לאפשר לישראל לנצח את אויביה במלחמות קצרות ו"זולות" יחסית באמצעות הכרעתם הפיזית ושליטת יכולתם להמשיך ולהילחם בצורה אפקטיבית. כך למשל הוכרע הצבא המצרי בלא שיושמד, הן ב-1949 ("מבצע חורב") והן ב-1973 ("מבצע אבירי לב"), עקב כיתורם וניתוקם של כוחותיו במהלכי תמרון יבשתי מבריקים.

לקראת סוף המאה הקודמת, כאשר האיום המרכזי לישראל עדיין נשקף מצבאות מדינתיים ניידיים, יזם צה"ל דוקטרינה חדשה שלא נועדה להכריע את האויב ולהעמידו במצב של חוסר אונים מבצעי אלא לשנות את תודעתו ולהרתיעו מלהילחם באמצעות טכנולוגיות מודיעין וירי אווירי פורצות דרך ומהממות בדיוקן ובעוצמתן.

הרקע למהפך הדוקטרינרי הייתה אווירת "קץ ההיסטוריה" שפשטה בצבאות המערב בעקבות קריסת הקומוניזם, והדביקה אף את צה"ל; התחושה בצמרת צה"ל שהחברה הישראלית נעשתה רגישה יותר לאבדות; דוקטרינת "ההלם והאימה" שפותחה בצבא האמריקני בתגובה לקיצוץ המסיבי בתקציביו, בעיקר היבשתיים. כל אלה הובילו את צה"ל למסקנה חסרת הבסיס המקצועי והעובדתי שדוקטרינת ההכרעה המסורתית שלו אינה ישימה ברמה המערכתית (הפיקוד והמטכ"ל). מסקנה זו הולידה את הפתרון התמוה של "צבא אחד בעל שתי דוקטרינות לחימה הופכיות": ברמה המערכתית - דוקטרינה המכוונת להוגעת האויב ותודעתו במלחמת התשה שלא ניתן לשלוט במשכה; והמשך הדוקטרינה המסורתית שנועדה לנצח בלחימת הכרעה מהירה ברמה האופרטיבית.

מקסם השווא של אפשרות השליטה ברמה המערכתית בתודעת האויב ללא הכרעתם הפיזית של כוחותיו ייתר את מקור עוצמתו המסורתית של צה"ל - התמרון היבשתי הטקטי - והביא לקיצוץ ואולי אף, כטענת האלוף בריק, לניוונו ולהזנחתו המכוונים.

מהפך דוקטרינרי זה התרחש במקביל לעזיבת שטחי לבנון ועזה ביוזמת ישראל, מחד גיסא, ולשינוי שחל בסוג האויב ובאיומים על ישראל, מאידך גיסא, כאשר הסכנה המסורתית של כיבוש המדינה על-ידי צבאות מדינתיים ניידים הוחלפה באיום שחיקתה ובאפשרות החרבת תשתיותיה בירי רקטי מצד צבאות טרור ניידים.

הזירה, שלפני הקמת צבאות הטרור הייתה פתוחה ואיפשרה לצה"ל לנצל את יתרונו בתמרון יבשתי זריז וקטלני, נחסמה בהדרגה במארג צפוף של מערכים קרקעיים ממוכשלים וממונהרים. מערכים אלה לא רק שללו מצה"ל את יכולת התמרון, אלא כפו על כוחות היבשה שרשרת ארוכה של קרבות הבקעה שוחקים ויקרים לטיהור עומק שטחי האויב מרקטות וממחבלים; וזאת משום שבניגוד לצבאות ניידים אין לצבאות ניידים נכסים חיוניים (כלוגיסטיקה, או מערכת פיקודית) שריכוז המאמץ לניטרולם עשוי לשלול מהצבא כולו את יכולת הלחימה (כדוגמת הצבא המצרי ב-1949 ו-1973). נטרול התמרון היבשתי, והפעם לא מבחירה עצמית של צה"ל אלא מאילוץ שכפה עליו האויב, הביא לחיזוקה הנוסף של הזרוע האווירית - עת שפעילותה הוגבלה מאוד על-ידי השימוש שעושים ארגוני הטרור ב"מגינים אנושיים".

כך יצא שצה"ל, שהמיר את דוקטרינת הכרעת אויביו בדוקטרינה של הרתעתם, הפחדתם והוגעתם התודעתית, מצא עצמו חסר אונים: התמרון היבשתי, מקור עוצמתו המסורתית, נוטרל באמצעות מכשול קרקעי פיזי המתעבה ללא הפסקה במכשולים, בלוחמים ובאש; ואילו חיל האוויר, מקור העוצמה החליפי, נוטרל באמצעות החומה המשפטית-מוסרית שהקים "דו"ח גולדסטון". מלחמת לבנון השנייה, מבצעי "עמוד ענן" ו"צוק איתן", וסבבי "מלחמת הבלונים" הם פירותיה הבאושים של כשל דוקטרינרי זה.

יוזמת הרמטכ"ל כוכבי להשיב לצה"ל את היכולת להשיג "ניצחון מהיר ומובהק" מהווה לפיכך הודאה בכישלון ההרפתקה הדוקטרינרית שכפתה על ישראל סבבי התשה ארוכים מהם סובל בעיקר הדרום. דוקטרינת הכרעה עדכנית זו מבוססת על הפעלת עוצבות רפאים יבשתיות חמקניות ונמוכות חתימה (ולכן אף נמוכות שחיקה) שתנטרל את המכשול הקרקעי של האויב במקביל להפעלת חימוש בעל יכולת אוטונומית להבחין בדיוק גבוה בין מחבל לבין אזרח שתנטרל את "חומת גולדסטון", מקור עוצמתו השני של האויב.

דוקטרינת כוכבי מהווה יוזמה אינטלקטואלית מרשימה אך קיימות שאלות לגבי אפשרות מימושה, בעיקר לאור משבר הקורונה והשלכותיו התקציביות. מן הראוי לפיכך למקד את הדיון הציבורי בדוקטרינה זו והיתכנות יישומה (כמו גם בדוקטרינת ביניים אלטרנטיבית), ולאור מסקנותיו לגזור את תפקידי הזרועות ומעמדם. הוויכוח הנוכחי על בכורתה ומעמדה של זרוע זו אחרת ללא דיון בדוקטרינת ההפעלה של זרועות אלה כמוהו כ"רתימת העגלה לפני הסוסים".

** ד"ר חנן שי הוא מרצה לחשיבה אסטרטגית מדינית וצבאית בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן*